

ӘӨЖ 327.5

**АУҒАНСТАННЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТЕГІ МАҢЫЗЫ:
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АСПЕКТІСІНДЕ**

Сейлхан Балауса

balausa_95_07@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану
кафедрасы магистрі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Букешова Г.К.

Түйіндеме: Қазіргі әлемде халықаралық лаңкестік - әлеуметтік қауіпті құбылыстың ең күрделі және көп қырлы көрінісі. БҰҰ-ның адамзаттың бейбітшілік пен қауіпсіздікке қарсы қылмыс туралы Кодексінің жобасы халықаралық терроризмді «агенттерді немесе бір мемлекеттің өкілдерін басқа мемлекеттің әрекетіне қарсы әрекет ету, ұйымдастыру, қаржыландыру немесе жеке тұлғаларға қарсы бағытталған іс-қимылдар жасауға ынталандыру және олардың сипаты бойынша, мемлекет арасынан, саяси тұлғалар тобына қорқыныш туғызу» деген анықтама береді.

Кілтті сөздер: Орталық Азия, Ауғаныста, қауіпсіздік, лаңкестік, келешек.

Терроризмге қарсы күреске маңызды серпін БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі қабылдаған №1269 резолюциясы берді (1999 ж.), бұл резолюция БҰҰ-ның бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі негізгі БҰҰ органының терроризмге қарсы манифестіне айналды.

1373 резолюциясында, аймақтық және субөңірлік деңгейлерде терроризмге қарсы күрестегі түбегейлі жаңа ынтымақтастықты қалыптастыруды қамтамасыз ететін терроризмге қарсы нақты іс-қимылдар бойынша Қауіпсіздік Кеңесінің Лаңкестікке қарсы комитеті (КҚК) түрінде бақылау механизмі қарастырылған. БҰҰ шеңберінде Қауіпсіздік Кеңесінің арнайы терроризмге қарсы комитеті құрылды, оған № 1373 (2001) резолюциясы негізінде терроризмге қарсы ынтымақтастықты дамыту міндеті қойылды. Оның құрылуына себеп 2001 жылдың 11 қыркүйегінде Құрама Штаттардағы оқиға болды.

Халықаралық қатынастардың ірі теоретигі, ресейлік ғалым П.А. Цыганков реализм теориясына сәйкес халықаралық қатынастардың табиғаты анархиялық сипатқа ие, жоғарғы биліктің болмауымен сипатталады деп атап өтеді. Нәтижесінде, халықаралық қатынастардың негізгі акторлары – мемлекеттер, бір-бірімен қатынастарда тек өздерінің мүмкіншіліктеріне ғана сенім артады. П.А. Цыганковтың пайымдауынша, халықаралық қатынастардың негізі мемлекеттердің ұлттық мүдделерімен тікелей байланысты, ал олардың реттеушісі – ұлы державалар арасындағы күштер ара салмағының тепе-теңдігі болып табылады. Мемлекеттердің мүдделерін олардың жетекшілері қалыптастырады. Ал ұлттық мүдде басқа елдермен қатынастарындағы мемлекеттің күш ұғымы шеңберінде айқындалады. Халықаралық қатынастарда өз әріптестерімен не одақастарымен орынды іс-әрекет жасайтын, әрі өзінің билігін (күшін) сақтауға және кеңейтуге бағытталған стратегияларды тандайтын билеушілер жетістікке жетеді. Құқық немесе мораль қуаттылардың мүддесіне қызмет етеді, олай болмаған жағдайда халықаралық қатынастарда елеулі маңызға ие болмайды [1, б.119-130.].

Халықаралық саясат пен қауіпсіздік неміс институтының пікірінше, батыс стратегиясының табысы келесі негізгі міндеттердің орындалуына байланысты:

1. Ауған қауіпсіздік күштерін құру - Ауғанстанның ұлттық полициясы (АҰП) және Ауған ұлттық армиясы (АҰА);
2. Тиімді мемлекеттік аппарат пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы науқанның қалыптасуы;
3. Ұлттық келісім;
4. Аймақтық ынтымақтастықты реттеу, ең алдымен, Пәкістан және Иранмен ынтымақтастықты дамыту;
5. Экономикалық өсу үшін жағдай жасау.

Ауғанстандағы НАТО-ның стратегиясы бірқатар мәселелер бойынша прогреске жету үмітіне негізделгенін, бірақ бұл үміт әлі күнге дейін орындалмағанын айта кету керек [2].

Ресей ғылым академиясының Қиыр Шығыстық зерттеу институтында ахуалды дамыту болжамдары төрт негізгі сценарийге дейін қысқартылды; олардың екеуі теріс, біреуі орташа теріс, екіншісі оң.

Егер бірінші мүмкіндік іске асырылса, Ауғанстандағы жағдай «Балқан жолы» бойынша дами бастайды. Мұндай оқиғалардың барысы келесі жағдайларда мүмкін:

- «Төзімді Бостандық» операциясының соңғы кезеңінде «Талибанмен» қақтығыс кезінде шешуші табыстың болмауы;
- американдықтардың Талибандармен келісімге қол жеткізбестен тастап кетуі;
- ел аумағында Х. Карзай үкіметінің бақылауында емес аудандардағы маңызды аймақтардың болуы.

Сонымен қатар, провинциялық көшбасшылар мен өріс қолбасшылары күш жинай бастайды, олардың көбісі бүгінгі күні Кабул билігін тек жалған түрде қана мойындайды. Сондай-ақ, «араб көктемі» мүмкіндіктің жүзеге асуы мүмкін, олай болғанда біз аймақтағы халықты криминалдандыру мен радикалдандыруды және ислам экстремизмін күшейтетін этносаралық қарым-қатынастардың күрделенуін күтуіміз керек. Бұл азаматтық соғыстың қалпына келуіне, әсіресе Тәжікстанда, себебі Ауғанстандағы ислам оппозициясының мүшелері бірден шабуыл жасайды.

Басқа да жағымсыз салдары Орталық Азия республикаларының қалған аймақтарында зайырлы биліктің құлдырауы, халықаралық қатысушылардың қатысуымен энергетикалық жобаларды іске асыру перспективаларының нашарлауы және аймаққа, Ресейге және Еуропалық елдерге әсер ететін есірткі айналымының күрт өсуі болуы мүмкін. Орталық Азия мемлекеттерінің ішінде және шекаралық зоналарында террористік қызметтік белсенділігінің күшеюі туралы айтсақ, оның болуы сөзсіз.

Орташа жағымсыз мүмкіндік бойынша, американдықтар мен талибтер елдің аумақтық бөлінуі туралы келісімге қол жеткізеді. «Талибан» Ауғанстанның оңтүстігі мен шығысын бақылайтын болады, ал үкіметтік күш солтүстік және батысты қауіпсіздікпен қамтамасыз етеді.

Оң мүмкіндікке сәйкес, АҚШ Ауғанстандағы орнын сақтап қалады. Көптеген элита ресми Кабулдың айналасына жиналады; Талибанның қалыпты қанатымен келісімге қол жеткізіледі. Нәтижесінде, бүкіл аумақта ауған армиясының позициясы күшейтіліп, Талибанның ымырасыз бөлігі жеңіледі. Елдің әлеуметтік-экономикалық проблемалары кезең-кезеңмен шешілетін болады және есірткілерді өндіру мен тасымалдауды бақылаудың тиімді механизмдері құрылады.

Үнді сарапшыларының пікірінше, олардың елінің негізгі мақсаты Ауғанстандағы тұрақтылыққа қол жеткізу болып табылады, алайда 2014 жылдан кейін бұл өте күрделі міндет болады. Делиде Ауғанстандағы жағдайды қалыпқа келтіру көбінесе елдегі процестерге елеулі әсер ететін пәкістандық суб мемлекет және мемлекеттік емес акторлардың белсенді қатысуымен тежеледі.

Пәкістан Ислам Республикасы ауған проблемасын ұлы және аймақтық державалардың бәсекелестігі тұрғысынан қарайды ("үлкен ойын" терминдеріндегі жағдайды сипаттау); аймақта Қытай, Үндістан және АҚШ позицияларының күшеюі мүмкін деген қауіптер білдірмейді. Ауғанстандағы жағдайдың одан әрі дамуына қатысты Пәкістанның негізгі мазасыздығы Иран мен Үндістанның ұстанымымен байланысты. Ауғанстанды постшиеленістен кейінгі қалпына келтірудегі ОА елдерінің рөлі Исламабадта негізінен үлкен геосаяси призмасы, "құбыр саясаты" және Пәкістанның өзінің мүдделері арқылы қарастырылады. Пәкістан Ауғанстанды қалпына келтіру және тұрақтандыру жөніндегі жоспарға оның өзі бастамашы болуына және жүзеге асырылуына мүдделі. Бұдан басқа, ИКҰ мен Сауд Арабиясын келіссөз процесіне тарту ұсынылады, ал Қытай, Ресей, ШЫҰ және ЕО сияқты мүдделі "ойыншылар" туралы мүлдем айтылмайды. Пәкістандық сарапшылардың пікірінше, АҚШ Бон келісімдері бойынша Ауғанстанның мемлекеттік жүйесінің өзгермеуін талап етпеуі керек.

2014 жылы Ауғанстандағы батыстық әскери араласуының төмендеуі емес, сонымен бірге Құрама Штаттар мен оның батыстық одақтастары өз қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін тікелей жауапкершіліктен бас тартқан кезде мемлекеттің қауіпсіздігінің не болатынының белгісіздігі үлкен үрей туғызады. Шын мәнінде, олар бұл жауапкершілікті Ауғанстан үкіметіне тапсырады, бірақ бұл лардың ел мен аймақты бақылаусыз қалдырады деген сөз емес. Бұл Орталық Азия елдері үшін қауіпсіздіктің тұрақтылығына айтарлықтай қауіп төндіріп, аймақтағы шиеленісті арттырады.

Осылайша, геосаяси өзгерістер Орталық Азия елдеріне қатысты Ауғанстан бірқатар маңызды мәселелер мен міндеттерді қойып отыр. Бұған өздерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жаңа экономикалық мүмкіндіктерді іске асыру, іштей аймақтық бәсекелестік және ірі ойыншылар - Құрама Штаттар, Ресей, Қытай, ЕО, сондай-ақ , жаңа өсіп келе жатқан көшбасшылар - Иран, Пәкістан және Үндістан арасында көпқырлы кешенді ойынға қатысу қажеттілігі кіреді.

Қырғызстан екі негізгі ұстаныммен ерекшеленеді:

- Ішкі саяси тұрақсыздық пен ресурстардың жетіспеушілігіне байланысты Қырғызстан Ауғанстанмен экономикалық ынтымақтастыққа қатыспайды.

- Қырғызстан аумағында «Манас» халықаралық әуежайында Ауғанстандағы әскери операциясын қолдау үшін «Солтүстік жол» негізгі элементтерінің бірі - Транзиттік тасымалдау орталығы орналасқан [3].

Қазақстанның ұстанымы Ауғанстан территориясынан халықаралық лаңкестік, діни фундаментализм және есірткі қауіптерінің таралуын болдырмау болып табылады. Халықаралық қоғамдастық пен БҰҰ Ауғанстандағы саяси реттеу мен қайта құру процесінде белсенді және тиімді рөл атқаруы керек және қоғамды нығайту мен өркениетті демократиялық мемлекетті құруға тырысатын ел үкіметімен тығыз ынтымақтастықта әрекет етуі тиіс.

Қазақстанның негізгі қызметі - Ауғанстанға мақсатты экономикалық көмек көрсету (соның ішінде сауда-экономикалық ынтымақтастық жөніндегі Қазақстан-Ауғанстан үкіметаралық комиссиясы). Бұл қаржылық қолдау, әлеуметтік және өндірістік объектілер салу, инфрақұрылымды дамыту, оқыту және т.б. туралы сөз қозғалып отыр. Қазақстан Ауғанстан бойынша НАТО - ШЫҰ - ҰҚШҰ форматында көп жақты ынтымақтастық әс ірекестерге қатысады; Республика ҰҚШҰ министрлер кеңесі жанындағы Ауғанстан бойынша жұмыс тобының белсенді мүшесі, сондай-ақ Ауғанстанды қалпына келтіру жөніндегі жобаларға ШЫҰ-ға қатысушы елдердің күш-жігерін үйлестіру және өзара іс-қимыл жөніндегі байланыс тобының мүшесі болып табылады.

Қазақстанның ұстанымына сәйкес, көп жақты құрылымдардың негізгі қызметі:

- Ауғанстандағы жағдайды БҰҰ-ның орталық рөлімен қатарлас дәрежеде шешу;

Ауғанстандағы тәуелсіз, бейтарап, бейбіт және гүлденген мемлекеттің құрылуына, терроризмнен және есірткіге байланысты қылмыстардан арылуға көмек көрсету;

- Ауғанстанның сыртқы периметрі бойынша «есірткіге қарсы қауіпсіздік белдеуін» құру;

- сауда кедергілерін жою, тауарларды тасымалдау үшін жаңа бағыттарды ашу және инвестициялық қызмет үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Жоғарыда белгіленген міндеттемелерді қорыта келетін болсақ қазіргі уақытта Ауғанстандағы қақтығысты шешу мәселесі бойынша екі түрлі қарама-қарсы көзқарастары бар. Біріншіден, барлық шетелдік әскерлер елден шығарылғаннан кейін ғана реттеу және бейбітшілікке жетуі мүмкін. Екіншіден, жағдайды тұрақтандыру және Ауғанстандағы бейбітшілікті орнықтыру «Талибан» қозғалыс толығымен жойылғаннан кейін ғана мүмкін болатынына сеніммен байланысты.

Орталық Азия мемлекеттерінің саяси, әскери және экономикалық мақсаттары мен жоспарлары: Ауғанстаннан шетел әскерлерінің негізгі тобын шығарғаннан кейін

✓ Елде тұрақтылықты сақтау, ұлтаралық қатынастардың асқынуын болдырмау, ислам экстремизм факторын ескере отырып және Орталық Азия аймағындағы қауіпсіздікті нығайту шараларын қолдау. Сонымен бірге Ауғанстанның оңтүстігі мен шығыстары ешбір жағдайда радикалды жау әскерлері үшін жаттығу аймағына айналмауы керек;

✓ Коалиция күштерін (Солтүстікті тарату желісін) қауіпсіз алуды қамтамасыз ету, Ауған армиясының жағдайын нығайту, азаматтық соғысқа жол бермеу, радикалды топтардың Орталық Азия республикаларына енуіне жол бермеу, қару-жарақтың контрабандасын тоқтату және есірткі мен олардың заңсыз өндірісін тиімді бақылауды қамтамасыз ету және басқа елдерге импортталуына жол бермеу;

✓ Ауғанстанның экономикалық өмірін қалпына келтіруге, шетелдік инвестициялар ағынын ұлғайтуға, сондай-ақ аймақтағы энергетикалық және көлік жобаларын жүзеге асыруға үлес қосу[4].

Ауғанстандағы жағдайды қозғалтатын кез-келген сценарий биліктің орнаған жаһандық теңгерімін қуатты қайта пішімдеудің катализаторы болатындай үлкен сенімділікпен болжауға болады. Осыған орай, әлем елдері аталмыш мәселенің өз өңіріне өтіп кетпеуіне қарсы шаралар қабылдау қажет, әйтпесе осы елмен байланысты барлық мүдделі субъектілерге әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Цыганков П.А. Тенденции классических парадигм в западной теории международных отношений // *Общественные науки и современность*. – М: Российская академия наук. – 2004. – №2. – С. 119-130.
2. Байзакова К.И. Сотрудничество Казахстана с НАТО и вопросы стабилизации ситуации в Афганистане // *Роль суверенного Казахстана в обеспечении региональной безопасности в Центральной Азии: сборник материалов международной научно-практической конференции / отв. ред. К.И. Байзакова*. – Алматы, 2011. – С. 123-130.
3. Токтомушев К. *Внешняя политика независимого Кыргызстана*. Бишкек: Сабыр, 2001. С.152.
4. Bobokulov I., *Central Asia: is there an alternative to regional integration?* // *Central Asia Survey*. – 2006. – №25(1-2). – P. 75-91.